

Отарбаева Ғ.Н.

Сулейман Демирель атындағы университет докторанты,
Қазақстан, Қаскелең қ.,
e-mail: gaziza.otarbayeva@sdu.edu.kz

**МӘТІН ЖӘНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ:
КӨЗҚАРАСТАР МЕН КОНЦЕПЦИЯЛАР**

Мақалада көркем шығарманы интерпретациялаудың тәсілдері мен түрлері, олардың туындауы туралы зерделенеді. Көркем мәтінді түсінуде интерпретацияның түрлі тәсілдері мен түрлері қарастырылады. Қабылдау мен түсінудің арақатынасы, интерпретацияның негізгі түрлері мен қызметі, көркем шығарманы түсінудің тәсілдері мен деңгейлері сараптала отырып, негізгі ой-тұжырымдар ғалымдар пікірлерімен дәйектеледі. Интерпретация теориясының негізгі мәселелері мен олардың туындау себептері айтылады.

Түйін сөздер: интерпретация, түсіну, герменевтика, көркем мәтін, рецепция, интерпретатор, оқырман.

Otarbayeva G. N.

Doctoral student of Suleyman Demirel University,
Kazakhstan, Kaskelen,
e-mail: gaziza.otarbayeva@sdu.edu.kz

Tex and Interpretation: Views and Concepts

The article discusses some interpretation types and methods of artistic works as well as their origin. The scholarly work considers various techniques and kinds of interpretation in understanding the literary texts. Referring to the derived conclusions of the scholars in the area, the author demonstrates the relationship between acquisition and understanding of the belles-lettres style, some degrees and methods of understanding the artistic works, and the functions of interpretation techniques. The article also states some core problems of the theory of interpretation and the reasons of their origin.

Key words: interpretation, understanding, literary text, reader, interpreter, the hermeneutics

Отарбаева Г.Н.

докторант университета имени Сулеймана Демирелья,
Казахстан, г. Каскелең,
e-mail: gaziza.otarbayeva@sdu.edu.kz

Текст и интерпретация: взгляды и концепции

Проблема интерпретации и объяснения является одной из важнейших в герменевтической философии и филологии. Выделяются различные методы интерпретации и виды объяснения в рамках современной теории понимания художественного текста. Разграничению и систематизации видов и методов интерпретации и объяснения посвящена данная статья. Приводятся конкретные примеры из художественной литературы и теории литературы, используются материалы философского и литературоведческого мирового культурного наследия.

Ключевые слова: интерпретация, понимание, герменевтика, художественный текст, рецепция, интерпретатор, читатель.

Кіріспе

Көркем шығарма – күрделі әрі көпқырлы құбылыс. Көркем шығарманы оқыту мен талдауда түрлі тәсілдер мен әдістерге жүгінеміз. Бір көркем шығарманы мәтін теориясы, поэтикасы, герменевтика, стилистика сынды сан қырынан зерттеп, талдау жасай аламыз. Көркем шығарма тек тілдік материал ғана емес, ұлттық менталитет пен құндылықтардың көрінісі, адамзат ақыл-ойының айнасы, әлемдік мәдениет пен таным картасы болып табылады. Көркем шығармада тіл арқылы, сөз немесе сөйлеу арқылы ғана жеткізілу мүмкіндігінен әлдеқайда көп ақпараттар қоры сақталған. Кейде кішкене ғана деталь көркем шығарманың мәнін ашып беріп жатса, кейде керісінше, бүкіл көркем туынды бір ғана детальды түсіндіруге қызмет атқарып тұрады. Осы тұрғыдан алғанда көркем шығарманы дұрыс қабылдау мен түсіну өте маңызды. Интерпретация көркем шығарманың осы концептуалдық мазмұнын түсінуге жетелейді. Концептуалдық мән, концептуалдық мазмұн дегеніміз не? Ол неден көрініс табады? Ол көркем шығармадағы экстралингвистикалық, яғни, прагматикалық, әлеуметтік, мәдени, психологиялық факторлардың бірлігінен, олардың біте қабысып көркем мәтін түзуінен туындайды. Ал оларды қабылдау мен түсіну жолы – интерпретация.

Зерттеу

Интерпретация – әдебиеттанудағы күрделі, әрі әлі де болса жан-жақты зерттей түсуді қажет ететін мәселелердің бірі. Көркем шығарманы оқығанда әр оқырман интерпретатор ретінде танылатындықтан интерпретация мен талдаудың ара-жігін ашып көрсеткен зерттеулер көп емес. Көркем шығармаға талдау жасай алу үшін де ол шығарманы қабылдап, түсіну керек. Ал, интерпретация дәл осы қабылдау, зердеге түйіп, түсіну деген ұғымдарды көздейді.

Интерпретация латынның «Interpretatio – делдалдық (посредничество)» деген ұғымынан тарайды. Яғни, көркем шығарманы қабылдау, түсіну мен талқылау, ой қорыту, шығармашық өңдеуден өткізу.

Ғылыми әдебиеттануда интерпретацияның орны ерекше. Ол ғылым мен көркем шығарманы табиғи қабылдаудың арақатынасынан жүйелеп, қарапайым оқырман мен кәсіби әдебиеттанушы маманның ойлауы мен қабылдауын салыстырады. Сол арқылы оқырманның көркем шығармаға деген көзқарасын ғылыми деңгейге жетелейді.

Ең алдымен, интерпретация көркем шығарманың мазмұнын, мағынасын, астарлы ойын түсіну үшін жасалады. А.Б. Есин: «Сущность интерпретации, выраженная в формуле «Интерпретация – это свое понимание», заключается в слове «свое». «Свое» – означает «пережитое лично», – дейді (Esin, 1985: 128). Мұндағы «өзінің түсінуі» авторға қарама-қарсы, одан өзгеше түсіну деген сөз емес, керісінше шығарманың сырын ұғу мақсатында оны өздігінше қабылдау, автордың айтар ойына жақындай түсу болмақ. Яғни, көркем шығармаға интерпретация жасауда түсіну мен қабылдау (рецепсия) негізгі шарт болып табылады.

Рецепсия, яғни қабылдау – компаративистиканың негізгі категориясының бірі. Көркем шығарманың рецепсиясы көп қырлы. Ол эмоционалдық күйзелісті, авторлық ойды дамыту логикасын ұғыну мен бағалау мәдениетін қамтиды (Abdullaeva, 2012: 12).

Әдебиеттануда интерпретация көркем шығарманың тұтастай мағынасын, мазмұнын, оның идеясын, концепциясын тану, түсіну, зерделеу болып табылады. Оның бірнеше түрлері бар:

1. Алғашқы, оқырмандық интерпретация адамның шығарманы оқып шыққаннан кейінгі алғашқы әсеріне, көңіл-күйіне, сезіміне негізделеді.

2. Ғылыми интерпретация. Әдебиеттанушы оқырман ретіндегі алғашқы әсерін ғылыми негізде жинақтап, нақтылап, әдеби талдаумен тексереді.

3. Шығармашылық-образдық интерпретация әдеби шығарманы көркемөнердің басқа түріне көшіру (мысалы, әдеби шығарма негізінде көркем фильм түсіру, сахналық қойылым, опера немесе балет жасау т.т.), – дейді зерттеуші ғалым Қ.Т. Жанұзақова (Zhanuzakova, 2013).

Демек, ең алдымен шығарма оқырман тарапынан қабылданып, шығарманың шынайы мәнін, терең қабаттарын түсіну үшін интерпретация жасалады. Ғылыми интерпретация автордың айтар ойын, мәтіннің мағынасын, тереңде жатқан астарлы ойын зерделеуде зерттеушілердің сыни пікірлері мен пікірталастары арқылы туындайды. Осы интерпретациялардың шыңы – шығармашылық интерпретация. Автордың айтар ойын қабылдап, зерттеушілер пікірлерін зерделей отырып, шығарманың сырын ұғып, өз жүрегіңнен өткізіп өзге бір өнер туындысына айналдыру. Мүлде бөлек тың дүние жасап шығару.

В.В. Гетьман интерпретацияның «базалық құралымы» ретінде төмендегі негіздемелерді ұсынады:

– «Интерпретация тілдің және сөйлеудің құралымына, контекстер мен жағдаяттарға, қарым-қатынас ережесіне, тілдік қарым-қатынас шеңберінен тыс дәйектемелерге сүйеніп жасалады»;

– «Интерпретация үшін мәтіннің немесе пікірдің мағынасы туралы болжамдарды ескеру және тексеріп отыру маңызды»;

– «Интерпретация үшін жеке тұлғалық және тұлғааралық қатынастар маңызды», яғни мәтін авторы мен интерпретатор арасындағы байланыс, мүмкін бола тіпті бір мәтіннің бірнеше интерпретаторлары арасындағы байланысты анықтап отырған жөн.

– «Интерпретация ажырамас үш компоненттің басын біріктіріп жатуы тиіс: автор және оның ішкі әлемі – мәтін – оқырман-интерпретатор және оның өз ішкі әлемі туралы түсінігі. Осы үштік одақ адекватты интерпретацияның қалыптасуының кепілі бола алады. Осылайша мәтін интерпретациясы бір жағынан оқырманның өз ішкі әлемі мен екінші жағынан «автордың жиынтық әлемінен» түзілген «әлемнің менталды моделін» құрауы тиіс (Getman, 2013: 372).

Өнер туындылары, оның ішінде көркем шығарма да адамдардың өзара тығыз қарым-қатынасына негізделеді. Өйткені автор өз туындысын халыққа, белгілі бір қауымға, біреуге арнап жазады. Көркем шығарма – оны тудырған адамның жолдауы іспетті. Сондықтан оқырман сөз арқылы туындының көркемдік әлемін және оны жасаған авторды қабылдайды. Көркем тілдің адамды сендіретін, жұбататын, ойлантатын құдіретті күші бар. Кейде автор шығармадағы баяндауға араласып, кейіпкеріне болысатын, оқырманмен сырласып, ой бөлісетін, сұхбат құратын жайттар да кездесіп жатады. Сондықтан соңғы жылдары әдебиеттану шығарманың мәтіндік жүйесіндегі автор образы, оны оқырманның қабылдауы, оған әсері сынды күрделі мәселелерге көңіл бөле бастады. Бұл тұрғыдағы зерттеулер – қазіргі қазақ әдебиеттануында қарқын алып келе жатқан герменевтиканың үлесінде.

Герменевтика (грек тілінен аударғанда түсіну) – мәтінді интерпретациялау теориясы және мағынаны түсіну ғылымы. Герменевтика қазіргі батыс әдебиеттану ғылымындағы әдебиет теориясының базалық құрылымы болып табылатын негізгі әдіснамалық қағидаларын зерделеуде кең тараған. Тарихи мәліметтерді филологиялық тәсілдер арқылы зерттеу ретінде герменевтиканың әдеби жәдігерлерді оқу мен түсінуде маңызы зор. Герменевтикалық тәсілдің тарихы үлкен екі кезеңнен тұрады. Бірі дәстүрлі

классикалық та, екіншісі – қазіргі әдебиеттанулық герменевтика. Дәстүрлі филологиялық герменевтика мен қазіргі әдебиеттанулық герменевтиканың ара жігін Вильгельм Дильтей мен Георг Гадамер сынды философ ғалымдар ажыратып берген болатын. Түсіну процессіндегі «тарихи аралық», «тарихи көзқарас» категориялары бұл мәселенің негізгі айқындауыш факторы болды. Әдеби герменевтика – өнер туындысын жеке дүние ретінде қарастыру мүмкін емес, өнер туындысы дәстүрлі мәдениеттің шынайы материалы болғандықтан оны сол мәдениет контекстінде түсіну керек деп санайды.

3. Бауман герменевтиканың ғылым ретінде қалыптасуының негізгі өкілдері ретінде К. Маркс, М. Вебер, К. Манхейм, Э. Гуссерль, Т. Парсонс, М. Хайдеггер, А. Шюцтарды атап көрсетеді. (Bauman, 1978: 148).

Зерттеушілердің пайымдауынша, мәтінді тану үшін жан-жақты, көп қырлы талдау қажет. Мәтіннің мағыналық мазмұны мен композициялық құрылымының ерекшеліктерін түсініп қана қоймай, сонымен қатар авторлық ұстанымды, автордың ішкі әлемін, шығармашылық даралығын, дүниетаным ерекшелігін, оның шығарманы кімге бағыттап жазғанын да ескерген жөн. Герменевтика өнер туындысын жеке дара қарастырмай, оны тудырған, дүниеге келуіне ықпал еткен дәстүрлі мәдениет аясында тану, түсіну қажеттігін алға тартады.

Герменевтикада мәтінді тануға қатысты екі түрлі көзқарас бар. Біріншісі – мәтінді әлеуметтік, мәдени-тарихи жағдайлардың ықпалынсыз, тек оның өзіне ғана сүйене отырып, түсіндіру қажеттігін қолдайды. Екінші жақтың ұстанымы бойынша герменевтика – философия. Мұнда мәтінді түсінуден, интерпретация жасаудан гөрі ол турасында ой толғау басым.

Ренессанс дәуірінен бастау алып бүгінгі күнге дейін қалыптасқан герменевтиканың бірнеше басты ұстанымдары бар.

– Мәтінді оқшау, жеке дара күйінде емес, шығарманың толыққанды құрылымында, жалпы контекстік жүйеде зерттеу қажет;

– Мәтінді түсіну үшін мүмкіндігінше автор туралы толыққанды білім, түсініктің болғаны жөн;

– Шығарманы интерпретациялауда автор араласқан тарихи-мәдени ортаны зерттеу, қайта қалпына келтіріп зерделеу өте маңызды;

– Тарихи ескерткіш материалдары үшін жан-жанқы тілдің барлық заңдылықтары ескеріле отырып грамматикалық, филологиялық талдау жүргізілуі қажет;

– Әрбір әдеби жанрдың өзіндік ерекшелігі болатындықтан, мәтін қай жанрға жататынын анықтап алу қажет. Және көркемдеуіш құралдарына (гиперболалар, метафоралар, аллегориялар мен символдар) баса назар аударылуы тиіс.

– Қолжазба мәтіндерді түсіндіруде мәтіннің неғұрлым нақты, дұрыс оқылуына назар аудару керек;

– Мәтін мағынасын түсінуде салыстармалы әдіс, өзге де ұқсас мәтіндермен қатар қойып зерделеу әдісінің маңызы зор;

– Түсіндіруші, ең алдымен, туынды автор мен оның ортасы үшін қандай мағынаға ие болғанын анықтап алу керек. Содан кейін ғана бүгінгі заман, қазіргі қоғаммен байланысын анықтауға болады.

«Герменевтика қазіргі батыс әдебиеттану ғылымындағы әдебиет теориясының базалық құрылымы болып табылатын негізгі әдіснамалық қағидаларын зерделеуде кең тараған. Герменевтиканың этимологиясы ежелгі грек мифологиясынан тарайды. Ал қазіргі герменевтиканың гуманитарлық ғылымдардың саласындағы бесасап әдіс ретінде бағаланып жүрген жайы бар», – дейді әдебиеттанушы ғалым Ұ. Еркінбаев. Ғалым интерпретацияның басты міндеті сөз өнерінің құндылығын ұғындыру екенін айта келе, «Тарих герменевтиканы гуманитарлық ғылымдардың фундаменті, жүйелі негізі деп білді. Алайда, қазіргі әдеби герменевтика бұл мәселелерді мақсатты түрде айналып өтіп, нақты әдіснамалар мен әдеби тәсілдер жасауды мақсат етеді. Алпысыншы жылдардың орта шеніне дейінгі батыс әдебиеттануындағы көркем туындыны өз ішінде ғана қарастыру үрдісінен арылған қазіргі әдеби герменевтика мәселе солай бола тұра, структуралистік, лингвистикалық, коммуникативтік тұжырымдарға арқа сүйеуге мәжбүр болды. Аталмыш бағыттарға арқа сүйеу арқылы қазіргі әдеби герменевтика дәстүрлі герменевтиканың интерпретация туралы ұғым-түсініктерін тарих қойнауында қалдыруға белсенді қызмет етуде» деп, Соловьевтың: «Асылында сана hareketі қандай болса да оның болмысы – түйсіну (интерпретация) болады. Оның түйсінуден бөлек мақсаты болуы мүмкін емес» – деген пікірімен тұжырымдайды (Yerkinbay, 2016).

Филологиялық герменевтика тұрғысынан қарағанда түсіну дегенміз – мәтіннің мәнін ұғу. Бұл айтушы мен тыңдаушының, жазушы мен оқушының арасындағы диалог іспетті. Бұл диалогты автор мен интерпретатор танымындағы әлем бейнесінің қатынасына құралады. Себебі, кез-келген көркем шығарманы

түсіну әлеуметтік-психологиялық, мәдени-тілдік факторлар жиынтығына, реципиенттің (қабылдаушы) тұрмыстық контекстіне тікелей тәуелді. Мәтінді оқу барысында немесе мәтінмен диалог орнату барысында қабылдаушы көркем шығармадан автор салған мәнді табуға тырысады, автордың танымындағы әлем бейнесін өзінің дүниетанымымен қатар қойып қарастырады.

М.М. Бахтиннің концепциясы бойынша мәтінді түсіну жекелеген актілер мен деңгейлерден тұрады және олардың өзіндік жеке функциялары бар:

– мәтінді қабылдау;

– мәтінді тану және оның белгілі бір тілдегі жалпы мағынасын түсіну;

– мәтіннің белгілі бір мәдениет аясындағы мағынасын түсіну;

– оның құрылымына сәйкес диалогтік мәнін ұғыну (Bakhtin, 1979:361);

Бұл концепцияға сәйкес мәтінді түсіну дегеніміз мәтінді тек оқу шеңберінен шығып, талқылау, түйсіну, басқа мәтіндер мен мәдени контекстермен қатынасы деңгейінде интерпретациялау деген тұжырымға келеміз.

Теориялық және практикалық талдау нәтижелері бойынша интерпретация бірнеше кезеңдерден тұрады. Олар: байқау, болжау, гипотезалар ұсыну, зерттеулер қорытындысы және олады бар мәліметтермен салыстыру. Нәтижесінде мәтін мазмұны ашыла түседі. Мәтін интерпретациясы көркем шығарманың ішкі әлемі мен оқырман дүниетанымының өзара бірігуі нәтижесінен туындайды. Интерпретация процесінде қабылдаушы мәтін туралы өз жобасын жасайды. Сол арқылы қабылдаушы мәтінге өз бағасын береді. Реципиенттің көркем мәтінді өзіндік өмірлік жағдаяттармен, өмірлік құндылықтармен байланыстыра қабылдауының нәтижесі бір мәтіннің бірнеше интерпретациясын тудырады. Ол да мәтінді қай деңгейде түсінгеніне, тұлғалық, тілдік ерекшеліктеріне байланысты. Интерпретация негізінде қабылдаушының мәтінді қаншалықты терең түсінгендігін бағалай аламыз.

Көркем шығарманы түсіну үшін талдап, зерделей білуіміз керек те, талдау үшін өзімізше қабылдап, оқырмандық интерпретациядан өткізуге қажет. Бұл қарама-қайшы үдерісті әдебиеттануда герменевтикалық (грек тілінен *her- mēneutikē (technē)* – өнерді түсіндіру) шеңбер деп атаймыз. Бұл шеңберде әрбір көркем шығармаға жасалған талдау түсінуге жетелесе, әрбір түсінудің соңы талдауды қажет ететіні анық. А. В. Матюшкин мәтін интерпретациясы

негізінен үш бағытта өрбиді деп көрсетеді. Олар – түсіндіру (мәтін элементтерін шынайы өмір көріністерімен, басқа мәтіндермен, қолжазба деректермен т.б. салыстыра отырып түсіндіре талдау); бағалау (өзектілігін, маңыздылығын көрсету); қабылдау (мәтіннің ішкі мазмұнын түйсіну, зерделеу) деп көрсетеді.

Интерпретация теориясындағы негізгі мәселелердің бірі – көркем шығармаға жасалған интерпретацияның адекватты, қисынды болуы. Бұл қиындықтар көркем шығарма мағынасы мен мазмұнын қандай құралдармен, қандай тәсілдермен жеткізуге болады деген сауалдан туындайды. Тағы бір сауал «Қандай ғылыми тәсілдер арқылы көркемдік шындықты тануға болады?» деген мәселені қозғайды. А.С. Бушмин: «Научная форма не исчерпывает художественного образа, не улавливает всей полноты его многозначного смысла, не заменяет производимого им впечатления. Если бы это было возможно, то ненужным оказалось бы искусство. Но, с другой стороны, если бы были невозможны какие-либо отношения между художественным образом и его выражением в научной форме, то не осталось бы почвы для науки об искусстве. Художественный образ нельзя свести к логическим понятиям, но это можно перевести на язык логических понятий» (Bushmin, 1980: 312), – деп көркем шығармаға өнер биігінен қарағанда ғана негізгі мәні мен мағынасын түсінуге болатынын айтады. Көркем образды логикаға, қисынға салып түсіну мүмкін емес, десе де, түсінікті түрде жеткізуге болады деген пікір арқылы ғылыми талдау туралы айтқанда ғылыми интерпретация алға шығатынын меңзейді. Көркем мәтінді ғылыми талдауға жүгінуден гөрі интерпретация тәсілі арқылы түсіну оңайға соғатыны да сондықтан. «Талдау – интерпретация» арақатынасын ғылым мен өнердің арақатынасы деп ұқсас, «шығарма – интерпретация» арақатынасы дегеніміз жанды, тірі құбылыс деп ұғуға болады.

Талдау – мәтінді формалды және формалды-аналитикалық құрылымдарға бөлшектеу. Талқылау имплицитті түрде талдаудың барлық кезеңдерін қамтиды, алайда мәтін құрылымын анықтау мәтіннің негізгі мәнін ашуда толыққанды тиімді жол бола алмайды. Керісінше, көптеген сұрақтар туындайды да, нәтижесінде форма мен мазмұн арасында конфликт пайда болады. Ал интерпретация әрдайым негізді және талқыға салуға дайын. Бұл жол бізге төмендегідей мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

– форма мен мазмұн арасындағы конфликтті жоюға;

– оларды өзара жүйелеп, неге аталмыш мазмұн дәл осындай мәтін формасына ие екенін түсіндіру;

Интерпретацияның бірнеше түрінің өзара бірлігі нәтижесінде ғана қалыптасқан, «сәтті интерпретация» туындайды. Осы тұста интерпретацияның бірнеше түрі шығады:

– прагматикалық интерпретация – істер мен фактілер бойынша;

– қоршаған орта интерпретациясы – уақыт және кеңістік;

– психологиялық интерпретация – мотивтер т.б. бойынша;

– идеялар немесе этикалық факторлар бойынша интерпретация;

Сонымен қатар, көркем шығармаға интерпретациясының бірнеше тәсіліне тоқтала кеткеніміз жөн.

■ Герменевтикалық тәсіл

Герменевтикалық тәсіл туралы жоғарыда біршама тоқталдық. Ерекше баса айтылу тиіс тұжырым – мәтінді өз ішінде түсінуге, ішкі мәнін түсінуге ұмтылу. XX ғасыр философиялық герменевтиканың ірі өкілі Г.Г. Гадамер: «Когда мы пытаемся понять текст, мы не переносимся в душу автора ... мы переносимся в то, что он подразумевал как смысл. Задача герменевтики – прояснить это чудо понимания, а чудо заключается не в том, что души таинственно сообщаются между собой, а в том, что они причастны к общему для них смыслу» – деп, мәтін автор мен оқырманға ортақ мәнге ие болу керектігін айтады. Сол кезде ғана автордың айтпақ ойын түсіну мүмкін болады.

Егер біз автордың ойлағанын түгел білетін болсақ, түсіну мәселесі туындамас та еді. Түсіну дегеннің өзі түсінбеген дүниенің анығына жетуден туындайтын мәселе емес пе. Мәтіндегі оқырман үшін түсініксіз нәрсе, автор үшін шығарма жазылғанға дейін түсінікті болған: туындаған ой, идея т.б.

Интерпретация мәтіннің түрлі бөлшектерін бірге жинақтап, бұрыннан түсінікті дүнтелердің басын біріктіру арқылы түсіндіру әдісі. Осылайша түсіну шеңбері немесе герменевтикалық шеңбер қалыптасады.

■ Семиотикалық тәсіл

Семиотика – XX ғасырдың басында қалыптасқан таңбалар туралы ғылым. Семиотиканың негізін қлаушы және оған «Семиотика» атауын беруші америкалық логик, философ Ч. Пирс (1839-1914) болып табылады. Семиотика мәтінді тілдік, мәдени, әлекметтік т.б. таңбалар жүйесінен құралған күрделі де ұйымдасқан таңба ретінде қарастырады.

Шығарманы семиотикалық талдаудың негізінде таңба, таңбалар жүйесі, табалар жүйесінің түрлері т.б. семиотикалық ұғымдар жатыр. Төменде көркем мәтінді семиотикалық талдаудың ұстанымдары көрсетілген:

– Шығармадан жекелеген таңбаларды бөліп алу және талдау;

– Шығарманың сюжеттік динамикасында таңба мен жүйе арақатынасын қарастыру;

– Шығарманың сюжеттік динамикасындағы екі не одан да көп таңбалар жүйесінің арақатынасын анықтау;

Талдау нәтижелерін жинақтау арқылы толық мәтіннің мәнін анықтау семиотикалық тәсілді құрайды.

■ Лингвистикалық тәсіл

Көркем шығарманы лингвистикалық талдаудың әдістері төмендегідей:

1) Лингвистикалық комментарий. Сирек қолданыстағы сөздердің, көнерген сөздердің, кәсіби сөздердің сөздіктегі және қолданыстағы мағынасын, грамматикалық құбылыстар мен басқа да тілдік фактілерды анықтау.

2) Лингвистикалық талдау. Шығарманың көркемдік қуатын, эстетикалық әсерін, тілінің айшықталағын талдау. Талдаудың негізгі нысаны – троп пен фигураның түрлері болып табылады.

3) Толық лингвистикалық талдау. Көркем мәтінді әмбебап, көпқырлы филологиялық тұрғыда зерттеу. Бұл талдаудың негізгі әдісі көркем шығарманы образдық поэтикалық құрылымын идеялық мазмұнымен және тілінің көркемдік жүйесімен біртұтас алып зерттеу. Автор образының категориясы да осы талдаудың негізіне енеді.

Интерпретация туралы айтқанда тағы бір маңызды мәселе, «Бір ғана көркем туындының қанша интерпретациясы болуы мүмкін?» деген сұрақ. Бұл туралы ғалымдар пікірі екіұшты. А. Потебня, Б. Кроче, М. Эпштейн, А. Горнфельд сынды ғалымдар көркем шығама мен интерпретация арақатынасына шектеу қойылмайды,

еркін, кең ауқымды деген пікір ұстанады. Олар қанша идея болса, сонша көзқарас, сонша талдау мен түсіну бар деген ой айтады.

А.П. Скафтымов бұл тұжырымдарға қарсы пікір айта отырып, әр түрлі интерпретация көркем шығарманы әртүрлі деңгейде түсінуден туындайды (Skafytymov, 1923: 139). Бірақ бұл шығарманы толық түсіну аясын еш тарылтпайды. Шығарма әркім өз қалауынша түсініп, өздігінше интерпретацияға жол бере берсе, ол көркем туындының негізгі айтар ойын жойып жіберуі мүмкін дейді.

Нәтижелер мен тұжырымдар

Қорытындылай келе, интерпретация анықтамасы жайлы мынадай тұжырымдар жасауға болады:

– интерпретация – түсінудің алғышарты, яғни, көркем шығарма мен оқырман арасында диалог орнатудың алғышарты;

– интерпретация – оқырмандық саналың елегінен өтіп, астарлы мағынаны табу;

– интерпретация – қабылдау, түсіну, талдау, бағалау сынды бірнеше әрекеттердің жиынтығы.

– шығармаға жасалған интерпретация адекватты болу керек;

– интерпретацияның сәтті шығуына ішкі және сыртқы факторлардың әсері зор.

Қорытынды

Көркем шығармаға жасалған интерпретация – көркем шығарманың идеялық, мағыналық ақпаратын толық түсіну, авторлық таным мен көзқарасты қайта жасау арқылы қабылдау болып табылады. Әдеби интерпретация мәселесі әлі де зерттей түсіді қажет етеді. Көркем шығарманы оқығанда әр оқырман интерпретатор ретінде танылатындықтан интерпретация мен талдаудың ара-жігін ашып көрсету маңызды. Интерпретация дәл осы қабылдау, зердеге түйіп, түсіну деген ұғымдарды көздейді.

Әдебиеттер

Есин А.Б. Интерпретация литературного произведения как теоретическая проблема. Проблемы интерпретации художественных произведений. – Межвузовский сборник научных трудов. – М.: МГПИ, 1985.

Абдуллаева Ж.Т. Көркем шығарманы аудару және талқылау: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012

Жанузакова К.Т. Герменевтика – интерпретация теориясы. – Алматы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, 2013.

Гетьман В.В. Интерпретация художественного произведения как межнаучная проблема // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. XXIV междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013.

Bauman Z. *Hermeneutics and Sciences: Approaches to Understanding*. – L., 1978.

Еркінбай Ұ. Қазіргі әдебиеттану ғылымындағы герменевтикалық, структуралистік және семиотикалық зерттеу тәсілдері «Қабылан - Ақпараттық порталы», 2016.

Бахтин М.М. *Эстетика словесного творчества*. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.

Бушмин А.С. *Об аналитическом рассмотрении художественного произведения*. – М.: Наука о литературе, 1980.

Скафтымов А.П. К вопросу о соотношении теоретического и исторического рассмотрения в истории литературы (1923) // *Русская литературная критика*. – Саратов, 1994. – С. 139, 142.

References

Abdullaeva Zh.T. (2012) *Korkem shygarmany audaru zhane taldau* [Translation and analysis of a work of art]: Oku kuraly. - Almaty: Qazaq memlekettik kyzdar pedagogikalyk universiteti, Filologiya seriyasy №2 (In Kazakh)

Bauman Z. (1978) *Hermeneutics and Sciences: Approaches to Understanding* (In English)

Bakhtin M.M. (1979) *Estetika slovestnogo tvorchestvo* [Aesthetics of verbal creativity]. М.: 424 p. (In Russian)

Bushmin A.S. (1980) *Ob analiticheskom rassmotrenii hudozhestvennogo proizvedeniya* [On the analytical examination of a work of art]. *Nauka o literature*. М: 312 p. (In Russian)

Esin A.B. (1985) *Interpretaciya literaturnogo proizvedeniya kak teoriticheskaya problema* [Interpretation of literary works as a theoretical problem]. *Problemi interpretacii hudozhestvennih proizvedenii. Mezhvuzovski sbornik nauchnih trudov*. М.: MGPI (In Russian)

Getman V.V. (2013) *Interpretaciya hudozhestvennogo proizvrdeniya kak mezhnauchnaya problema* [Interpretation of a work of art as an inter-scientific problem] *V mire nauki i iskustvo: voprosy filologii, iskustvovedeniya i kulturologii: sb. st. po mater. XXIV mezhdunar. nauch-prakt. konf. - Novosibirsk: SibAK*. (In Russian)

Skaftymov A.P. (1923) *K voprosu o sootnoshenii teoriticheskogo i istoricheskogo rassmotreniya v istorii literatury* [The question of the relationship of theoretical and historical consideration in the history of literature] // *Russkaya literaturnaya kritika*. Saratov, 1994. ss. 139, 142. (In Russian)

Yerkinbay U. (2016) *Kazirgi adebiettanu gylymyndgy germenevtikalyk, strukturalistik zhane semiotikalyk zertteu tasilderi* [Hermeneutic, structuralist and semiotic methods of research in modern literature] “Kabylan – akparattyk portaly” (In Kazakh)

Zhanuzakova K.T. (2013) *Germenevtika - interpretaciya teoriyasy* [Hermeneutics - the interpretation of the theory]. Almaty, Kazakh memlekettik kyzdar pedagogikalyk universiteti.